

УДК: 37:001:378.2 (4)

Георгій ФЛІПЧУК
м. Київ

Міжнародна Слов'янська академія освіти ім. Я.А. Коменського: точка зору вченого

У статті розглядаються проблеми розвитку науки і освіти в умовах глобалізаційних процесів сучасної модернізації освітніх систем, полі - і етнокультурного простору крізь призму поглядів учених-педагогів Росії, України, Польщі та інших країн. Автор визначає місце і роль "слов'янського фактору" у контексті цивілізаційного та національного вимірів.

У листопаді 2006 року на базі Московського державного університету ім. М. Ломоносова відбувся міжнародний слов'янський конгрес на тему: "Полікультурний слов'янський простір: шляхи і форми інтеграції".

Проблеми освіти як фактору розвитку людини, суспільства і держави; інтеграційних процесів у світовому освітньому просторі; теорії і практики полікультурної освіти; особистісно орієнтоване виховання і розвиток людини; стан і перспективи сучасної модернізації освітніх систем; інноваційна освітня політика стали основою наукових доповідей, повідомлень, дискусій. Представники Росії, України, Польщі, Білорусії, Придністров'я пропонували свої підходи, погляди, моделі, концепції щодо вирішення комплексу гуманітарних, соціальних і політичних завдань у контексті глобального і національного вимірів. Однією з ключових ідей, яка перегукувалась у виступах багатьох вчених, була ідея закономірної необхідності посилення фактору слов'янської культури в Європейському просторі, трансформуючи її інтелектуальні, духовні, науково-технічні досягнення в загальнолюдський доробок. Адже, якщо брати до уваги лише освітньо-педагогічну сферу, такі просвітителі як Кирило і Мефодій, Я. Коменський, К. Ушинський, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, Я. Корчак у своїй творчості заклали значущі для світу універсальні цінності. Бо, - як зазначав Г. Ващенко, - вселюдська культура складається із надбань різних народів...

Ця позиція, а також бажання наукової інтелігенції творити рівні, справедливі, гуманні відносини у слов'янському співтоваристві, бачити освіту своїх країн якісною і конкурентоспроможною, а світ безпечним, толерантним і моральним формували дух, атмосферу V Слов'янських педагогічних читань. Розвій думок, ідей був наскільки широкий, що дав можливість вийти на конструктивне рішення про необхідність на міжнародному рівні прийняття програми "Антикризова спрямованість сучасного виховання". Окремі з них викликають інтерес, оскільки були представлені вченими різних країн та мають прикладне значення для сучасної освіти. Проте аксіомою, яку ніхто не заперечував, було те, що освіта - найголовніша умова успішного розвитку суспільства, основа його економічного розвитку і політичної стабільності. Саме під цим кутом зору виступив із доповіддю про університетську освіту ХХІ століття ректор університету ім. М. Ломоносова, українець за походженням, В.

Садівничий, розвиваючи думку, що в епоху глобалізації і нових технологій освіта не тільки є соціальною сферою, скільки майбутнім кожної країни. Економіка, побудована на знаннях, інформаційне суспільство, глобалізація ставлять перед державами загальні завдання. Тому закономірністю для університетів світу є активна співпраця з метою використання необхідного досвіду. У той же час інноваційна економіка зумовлює й збереження стратегічного національного пріоритету - конкурентоспроможності власної освіти, забезпечуючи доступність до якісної освіти всіх громадян. Завдання, яке слід ґрунтовно вирішувати у системі університетської освіти, а що варто залишити, зберігаючи і розвиваючи, від чого треба відмовитися і що впроваджувати нового у її зміст. Важливим, - підкреслював доповідач, - зберегти класичну модель університету, головним в якій є синтез науки і освіти, університетська автономія, що передбачає повну академічну свободу. Без цього їм важко ставати найголовнішими центрами освіти, науки і культури, відігравати у суспільстві значну роль, яка виходить за межі науково-освітньої діяльності. Хоча в сучасному світі університети і не зможуть претендувати на життя "в бапні із слонової кістки", відгородитись від потреб суспільства, вони все ж повинні бути вільними у ключових питаннях своєї життєдіяльності. Виходячи з інтересів суспільства і держави вони мають право на самостійне визначення напрямів фундаментальних досліджень, відбирати студентів, вирішувати чому і як їх навчати, проводити кадрову політику, розпоряджатися бюджетом, вишукувати додаткові ресурси і, на кінець, на демократичній основі вибирати свого керівника. Ще у 1905 р. російський філософ С. Трубецький, ректор вищезгаданого університету говорив, що університету потрібна довіра, інакше - кінець університету.

Разом з тим ніхто не може заперечувати, що високий рівень автономії означає і високий рівень відповідальності.

Нинішня ситуація у вищій освіті має характеризуватися двома тенденціями: масовістю, широким доступом до університетських знань і елітарністю освіти, її глибиною. Не слід боятися розширення доступу молоді до знань, що інколи може навіть приводити до зниження загального рівня університетської освіти. Позитив є у тому, що збільшення кількості молоді з університетською освітою - це збільшення кількості талановитих людей, які здатні вносити суттєвий потенціал у науку. Принциповим, на наш погляд, є підхід до якості і ролі професорсько-викладацького складу у зв'язку із зміною характеру завдань щодо збереження і передачі знань. Як поводити себе у безпрецедентній ситуації нарощування величезного об'єкту інформації. Адже останнім часом цей об'єм щорічно збільшується на декілька мільйонів Т байт (всі книги світу містять біля 10 Т байт!?). На друковані ЗМІ припадає лише доля проценту, абсолютна більшість - на електронних носіях. Змінюється процес навчання, роль викладачів і роль студентів. Акцент у викладанні все більше переноситься на самостійну роботу. Постає надзвичайно складне завдання - допомогти студентам зорієнтуватися у величезному масиві інформації, навчити їх перетворювати інформацію у знання, привити навички і уміння до цього процесу. А тому його соціальний статус, довіра і повага до нього з боку держави і суспільства, потенційна здатність і компетентність у стосунках зі студентами залишаються ключовими моментами в університетській освіті.

Проблема конкурентоспроможності національних освітніх систем торкнулася одного з пріоритетних завдань - фундаментальних наукових досліджень, які мають забезпечувати прорив до принципово нових знань. Підкреслювалось, що сучасна епоха - час синтезу знань, якраз на стиці наук відкриваються важливі відкриття. І саме в силу своєї полідисциплінарності університетська наука повинна відігравати в цьому значно вагомішу роль. Майбутнє Людства створюється сьогодні, і визначається воно рівнем фундаментальної науки і освіти, - зазначалося у Московській декларації "Про роль фундаментальної науки і освіти", прийнятої у січні 2005 року. А тому є хибною тенденція, коли науку розглядають лише крізь призму короткотермінової економічної доцільності, швидкої фінансової віддачі. Повне перенесення ринкових механізмів у сферу науки і освіти приведе до стратегічних втрат нації. Нові знання і технології неможливо отримати без фундаментальної науки, а саме вони визначають рівень конкурентності держави на тривалу перспективу. Університети здатні розвивати інноваційну діяльність тільки за умов розвитку фундаментальних досліджень, а вони вимагають сильної державної підтримки.

Держава мусить найближчим часом здійснити ряд законодавчих, економічних, юридичних і організаційних процедур, які б забезпечували завершеність інноваційних циклів, доведення результатів досліджень до конкурентоспроможного виду. Потрібен ефективний механізм трансферу технологій з університетського середовища в середовище бізнесу, закони, які реально гарантують права інтелектуальної власності.

Але не лише фундаментальні дослідження, але й фундаментальні знання слід оберігати в університетській освіті. Приниження їх ролі унеможливить інноваційний розвиток будь-яких сфер життя, оскільки лише фундаментальність забезпечує розуміння природи речей, сприяє творчості людини, розвитку людського капіталу. Фундаментальна освіта є основою для безперервної освіти і перепідготовки фахівців.

Час, світова конкуренція вимагає нових підходів у стосунках університетів, промисловості, бізнесу. Цікавою є перспектива створення корпоративних університетів, де готуються висококласні менеджери у сфері передових технологій на базі фундаментальної освіти. До речі, у світі їх створено кілька тисяч. Появляються кращі умови для досліджень, підтримки талановитої молоді, підвищення соціальної відповідальності бізнесу.

Тому роль університетів у суспільстві повинна значно підвищуватися. Державі слід усвідомити, що вони готують еліту нації, забезпечують вищою освітою, створюють нові знання, необхідні технології, оберігають традицію, розвивають культуру, відповідають на виклик часу. Оскільки саме від них залежатиме рівень прогресивного поступу націй і держав, здатність вирішувати складні завдання глобального характеру.

Освіченість і вихованість народу - найважливіше багатство, яким повинні пишатися будь-які країни. Як досягти цього, якими цінностями послуговуватися, які педагогічні і психологічні технології використовувати, хто є ключовими фігурами в сучасних освітніх концепціях - питання і проблеми, над якими розмірковував у своєму виступі, надзвичайно тепло і з цікавістю сприйнятий академічною аудиторією, український вчений-педагог і філософ І. Зязюн.

Час, історичні реалії зумовлюють необхідність формування нової суспільної свідомості. Але якою вона повинна бути, яке місце посідатимуть в ній за-

гальнолюдські і національні цінності, наскільки уможливлена її вільність від різноманітних ідеологем, чи зуміємо її оберігати від тих "цінностей", що заперечуються здоровою частиною суспільства? Від відповідей на ці запитання залежить успіх виховання, яке, передусім, вимагає "здорової культурної атмосфери". У цій атмосфері повинна формуватися не просто відповідна дія особистості, а відповідальна. По крайній мірі чотири спрямовуючі необхідні для створення нової суспільної свідомості: критичне осмислення дійсності; збереження - відновлення традицій; врахування соціокультурного досвіду; опанування світової суспільної думки у площині культурних досягнень народу. Бо історія засвідчує, що суспільну свідомість неможливо ні штучно створити, ні запозичити в іншого народу, ні реалізувати з минулого. Слід виходити з того, що кожний народ є володарем власної системи виховання, на основі якої твориться індивідуальна і суспільна свідомість. А тому подолання духовної кризи, становлення особистості завжди "випиратиметься" в необхідність осучасненого прочитання, насамперед, власних духовних традицій, кращих загальнолюдських зразків, які мають бути включені в реалії соціально-економічного, культурного, політичного життя. Це засвідчує, що найбільш перспективною для України є утвердження культурологічної моделі освіти. Йдеться не скільки про кількісне нарощування гуманітарних дисциплін, скільки про насиченість освітнього простору гуманістичним змістом. Педагогічно-філософські принципи українських науковців в умовах глобалізму, коли активно запозичуються цінності, технології, етичні норми поведінки інших культур мають ставати певною "противагою" у вигляді власних державних традицій, готуючи вітчизняних педагогів, спеціалістів, вчених. При цьому доповідач зазначає, що втрата національних основ рівнозначна не лише позбавленню свого минулого ("випадання" з історії), але й позбавленню себе майбутнього. Народ, втрачаючи історичну пам'ять, якщо й існує, то перестає бути культурним. Національне виховання не є особливим видом освіти, а знаходиться в її основі. Зміст освіти в широкому розумінні складає українська історія і культура. І. Зязюн, згадуючи С. Гессена, який підкреслював, що всяка добре поставлена освіта буде національною, особливо наголошував на важливості поєднання національної культури з опануванням загальнолюдських цінностей. Саме це забезпечуватиме цілісність вітчизняного виховання, опираючись на три "константи": духовність, відкритість, традиційність.

Але найдовершиніша виховна модель не зможе зберігати, культивувати, примножувати духовні цінності, формувати соборну особистість, єднати народ, коли освіта не матиме гідного Учителя, з іменем якого завжди асоціюються перемоги, виховання мудрості, духовно-моральний розвиток нації. Звичайно, що він не може бути поза суспільно-політичним життям. Але його активна позиція і дія приносить тоді користь, коли він буде уособлювати риси громадянина і професіонала, будучи духовним наставником, наділений стійкою світоглядною сталістю. Серед тисяч професій роль учителя є величезною, оскільки незмінним залишається його головне призначення - навчити Людину бути Людиною, бути головною ланкою у передаванні суспільного досвіду, сприяти соціальному прогресові. Особливо значущою, - підкреслив академік І. Зязюн, - є місія вчителя в наш час, коли виразно позначився небезпечний для цивілізації розрив між технічною підготовкою Людини і її моральністю. І тому конче потрібно, - за словами відомого педагога О. Захарен-

ка, - застерігати суспільство від "страшних суховіїв", яким є соціальна незахищеність учителя. Державі, особі вчитель потрібний як організатор життєдіяльності, що забезпечує само актуалізацію і визначення Людини. але всі ці ознаки, вчительський хист запрацюють лише за умови Любові до ближнього. Бо в усіх великих учителів найголовнішим у їхньому житті була Любов до дітей. Окрім цього педагог повинен бути майстром. Лише він здатен творити "високе мистецтво виховання і навчання", запалювати, переконувати, надихати особистість, лише діяльність майстра є гуманістично спрямованою, професійно компетентною, педагогічно здібною і технічною. Показово, що і виступ І. Зязюна був виступом майстра про майстра - глибоко професійним, емоційним, ціннісно орієнтованим, а тому корисним для педагогічної еліти слов'янського співтовариства.

Грунтовною була доповідь Борисенкова В.П. - президента Міжнародної Слов'янської Академії ім. Я.А. Коменського, віце-президента Російської Академії освіти, головного редактора журналу "Педагогіка", присвячена проблемам освітньої інтеграції в полікультурному світі, модернізації російської і транснаціональної освіти.

Доцільно було б виокремити кілька проблемних напрямів із його виступу. Насамперед, у зв'язку кардинальними змінами у сфері знань, економіки, культури, соціосередовища, світогляду способу життя суттєво змінюються відносини між світом і Людиною. Вона перестає жити в якомусь одному світі, людській світ формується з багатьох культур, просторів, які постійно видозмінюються. А тому одне з головних завдань часу - актуалізувати проблему місця людини в сучасній освіті і культурі, усвідомити, що педагогічна культура є особисто-орієнтованою. Освіта демасофікується, переходячи поступово від формули "одна освітня система - безліч людей" до перспективи - "одна особистість - безліч освітніх систем". Очевидно, сучасне суспільство не зможе ефективно розвиватися, якщо тривалість якісних змін в освіті значно перевищує тривалість основних змін в економіці та культурі. Дуже важливо, щоб процеси створення нових освітніх систем, відображаючи оновлення виробничої і соціальної сфер, відбувалися якомога мобільніше. Стає зрозуміло, що далеко не кожна нова освітня система є суспільно значущою, а лише та, в якій закладені інноваційні механізми. Сьогодні соціально ефективним буде той інноваційний процес, коли впродовж 3-5 років він здатний пройти всі етапи - від соціокультурного осмислення до створення корисної для педагогічної практики технології. До речі саме цей недолік характеризує стан академічної педагогічної науки, коли продовжується зберігатися суперечність між високою книжковою продуктивністю і низьким впливом на реальні процеси розвитку освіти.

Інший негатив - зневажання державою і владою освіти, яка є серцевиною становлення громадянського суспільства. Оскільки освіті потрібні не зовнішня модернізація, а глибока духовна робота щодо власного самовизначення в нових умовах глобалізації, належна політична, психологічна і фінансова підтримка держави.

Прикро, що російська педагогічна громадськість після 10-ти років реформ в освіті була вимушена визнати про зникнення з школи системи виховання, про наявність соціальної трагедії, яку переживає нова Росія, - вимирання форм суспільного життя. Тому, зазначає В. Борисенков, основою діяльності

для держави, всіх інститутів освіти є визначення ідеології виховання як національної, загальнонародської, гуманістичної і утвердження Федеральної програми щодо реалізації національної доктрини освіти.

Стабілізація, оновлення змісту і форм системи освіти неможлива без достойного вчителя. Ця позиція стала універсальною на конгресі. Але вона не лише декларувалась. Пропонувалися конкретні підходи щодо розвитку педагогічної культури, розробки програм, модулів, алгоритмів професійної підготовки вчителя, моральної і громадянської свідомості, підвищення його соціальної ролі статусу. Позитивно, що на період роботи слов'янського педагогічного конгресу співпало з прийняттям урядового рішення РФ про збільшення зарплати для професора, доцента в на 150-300 у. о.

Тому росіяни визнають, що по-перше, вкрай необхідним є повернення держави в освіту; по-друге, параметри реформи в освіті мають визначатися не лише самостійним осмисленням в контексті національної традиції, але й визначатися підходами Європейської системи освіти; по-третє, підвищення рівня ефективності освіти неможливо досягнути в результаті зниження затрат. Справді, підкреслював російський вчений, зменшуючи число бюджетних студентів із 190 на 10 тисяч населення до 170 можна зекономити 5 млрд. рублів, зменшення приходу і закриття спеціальностей дає економію ще 10-13 млрд. рублів і т. д.

Ринкова економічна ситуація вимагає нових підходів. Проте тенденція на зменшення студентів і викладачів, суттєве скорочення державного сектору в освіті не робитиме державу і народ багатшими. Ринок ніяким чином не повинен передбачати відмову держави від пріоритетної підтримки освіти, а чиновники і влада ніяким чином не можуть відмовитися від наукового аналізу і прогнозу, проводячи освітні реформи.

Україна на пленарному засіданні конгресу була представлена двома доповідями (акад. АПН України І. Зязюн, Г. Філіпчук). Мій виступ торкався проблеми синтезу етнокультурного і загальнонародського в умовах інтеграції освітніх систем. Реальність і перспектива людства, країн і народів вимагають консолідованих зусиль, об'єднання ресурсів, підходів, ідей. Хоча глобалізація несе в собі не лише благополуччя, але й несправедливість, нерівність, уніфікованість.

Тому сьогодні важливо, а яку парадигму необхідно прийняти людині і суспільству, як зробити співтовариство більш толерантним, які об'єднуючі цінності варто пропонувати землянам, які знання потрібні для виживання і прогресу, яку мораль сповідувати?

Очевидно саме такі запитання і завдання ставить глобалізація перед освітою, оскільки вона займає особливе місце, бо в цій сфері формується найбільше багатство кожної країни - людський капітал. Вона володіє унікальними можливостями успішно синтезувати універсальні й національні цінності, а в найважчі для нації періоди здатна формувати єдність думки, духу, оберігати своє моральне і національне обличчя.

Слід визнати, що незважаючи на втрату державами частини своїх прав у сфері політики, економіки, фінансів, інформації і, навіть, в освіті, все ж буде посилюватися тенденція на розвиток національних освітніх систем.

Світ ставатиме все більш конкурентним і країни, особливо розвинуті, передусім стануть опиратися на доктрину росту людського капіталу, а отже на

освіту. Це в свою чергу потребуватиме високої культури людини, держави, суспільства, їхньої поваги до освіченості, вихованості, інтелекту.

Такі нації здатні брати активну участь як у формуванні загальнолюдської культури, так і національної, творити гармонію універсальних, етнокультурних і особистих інтересів. Завдання сучасної освіти з одного боку в багатокультурному світі залучати людину до опанування загальноцивілізаційних цінностей, не допускати самоізоляції етносу, а з іншого - оберігати і розвивати культурно-історичні цінності рідного народу. Б. Грінченко у свій час писав, що кожний народ повинен брати найактивнішу участь в духовній роботі людства, творючи свою власну культуру.

На жаль, в зм'їсті культурно-освітньої роботи недостатньо приділяється увага цінностям великої слов'янської культури. Слід на рівні педагогічної науки і практики допомогти, особливо молоді, виробляти сприйняття засвоювати ті знання, цінності, ідеали слов'янських народів, які належать до вищих зразків загальносвітових досягнень. Товариство всеслов'янське, - говорив у "Передньому слові" в 1878 р. М. Драгоманов, - для громадянина українсько-го така ж потреба, як і товариство українське.

Важко уявити культуру освіти без Трипілля і Київської Русі, Кирила і Мефодія, Яна Гуса і Хмельницького, Шевченка і Толстого, Коменського і Ушинського, Коперніка і Міцкевича, Скоровини і Сквороди, Достоевського і Чайковського, Кондратюка і Корольова, Кибальчича і Пулюя, Словацького і Шопена та багатьох ін.

Ось чому в умовах активних інтеграційних процесів зміст освіти мусить визначатися як загальнолюдськими, так і етнокультурними досягненнями. Не втрачати свого національного, інтелектуального, морального "Я" - найважливіше завдання вітчизняної освіти. Такі ж підходи закладені в Сорбонській, Болонській, Берлінській деклараціях. Національна ідентичність займає своє домінуюче місце у схемах Європейських реформ. Колись К.Ушинський, вивчаючи досвід Європи, зазначив, що в західній освіті слід запозичити одну рису - повагу до своєї Батьківщини.

Гадаю, педагогічний конгрес був корисним, насамперед, для його учасників. Але окремі думки, ідеї, пропозиції не покидають мене і зараз.

Перша. В тріаді "загальнолюдське - національне - особистісне" бракує слов'янського фактору, феномену унікальної слов'янської культури, яка б збагатила зміст освіти, зробила його більш інтелектуальним і моральним.

Друга. Слов'янська єдність можлива лише за умови рівності і бажання взаємного пізнання. Ф. Прокопович любив повторювати, що дружба - лише між рівними. Нинішня ситуація потребує більш якісних синтезованих вимірів, коли стосунки між людьми, націями слов'янськими державами формують не радикали від політики, а патріоти-інтелігенти, інтелектуали, духовні просвітителі, які, поцінуючи своє національне "Я", вміють поважати і знати "іншого".

Стаття надійшла до редакції 12.01.07

**Международная Славянская академия образования
им. Я.А. Каменского: точка зрения ученого**

Резюме

В статье рассматриваются проблемы развития науки и образования в условиях глобализационных процессов, современной модернизации образовательных систем, поли и этнокультурного пространства через призму взглядов ученых педагогов России, Украины, Польши и других стран. Автор определяет также место и роль славянского фактора в контексте цивилизационного и национального измерений.

Georgiy FILIPCHUK

**International Slavonic academy of education the name
Ya.An of. Comenscogo: points of view**

Summary

In the article are considered the problems of development of a science and education in conditions of global process, of contemporary modern of education systems, of many-, ethnic and cultural space through prism of views of learners-teachers Russia, the Ukraine, Poland and other, also place and role of Slavonic fact in the context of civilization and national measuring.